

Džozef Konrad

SRCE TAME

Prevela s engleskog
Nada Ćurčija-Prodanović

■ Laguna ■

Naslov originala

Joseph Conrad
HEART OF DARKNESS

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

EDICIJA SVETSKI KLASICI

Knjiga br. 34

Sadržaj

<i>Srce tame</i> između istorije i poezije	9
(Vladimir Gvozden)	
SRCE TAME	33
O autoru	169

SRCE TAME

I

Poveći jol *Neli* njihao se, usidren, bez ijednog drhtaja jedara i odmarao se. Plima je nadošla, vetar se gotovo sasvim smirio, a budući da je trebalo da plovi nizvodno, preostajalo mu je samo to da se okrene u tom pravcu i da čeka oseku.

Onaj deo Temze u kome se osećala morska plima i oseka pružao se pred nama kao početak nekog beskrajnog vodenog puta. Nebo i more slivali su se na pučini jedno u drugo, a u svetlom prostoru mrka jedra barki, koje su plovile uzvodno sa plimom, izgledala su kao mirni bokori crvenih jedara oštarih vrhova i glatkih blistavih jarbola. Na niske obale spustila se laka izmaglica koja se pružala prema moru i gubila se u daljini. Na Grejvzend je padao mrak, a tamo dalje uzvodno izgledalo je kao da se vazduh zgusnuo u turobnu pomrčinu, i da se nadneo nad najvećim i najmoćnijim gradom na svetu. Direktor kompanije bio je naš kapetan i naš domaćin. Nas četvorica gledali smo prijateljski u njega dok je on, okrenut leđima prema nama, stajao na prednjem delu lađe i gledao u more. Ništa

na celoj reci nije imalo ni izbliza tako pomorski izgled kao on. Ličio je na pilota, a ovaj je za pomorca oličenje poverenja. Bilo je teško shvatiti da njegov posao nije tamo u svetlom ušću reke, nego iza njega u turobnoj pomrčini.

Kao što sam već negde rekao, nas je vezivalo more. Pored toga što je držalo na okupu naša srca za ono dugo vreme kad smo bili razdvojeni, ono nas je činilo trpeljivima prema pričama, pa čak i ubeđenjima svakog pojedinog od nas. Pravnik – najbolji od svih starih drugova – dobio je zbog svojih godina i mnogih vrlina jedino jastuče na palubi i ležao je na jednoj prostirci. Blagajnik je već bio doneo kutiju s dominama, i zabavljao se gradeći kuće od njih. Marlou je prekrštenih nogu sedeo na samom kraju jola, naslanjajući se na krmeni jarbol. Obrazi su mu bili upali, lice žučkasto, a držao se pravo i imao asketski izgled; ruku opuštenih niz telo sa dlanovima okrenutim napolje ličio je na kakvog idola. Uverivši se da je sidro dobro zahvatilo, direktor dođe na zadnji deo jola, pa sede među nas. Leno smo izmenjali nekoliko reči. Posle toga na jahti zavlada tajac. Bog zna zašto nismo počeli da igramo domine. Bili smo skloni razmišljanju i nismo bili ni za šta drugo doli da dokono zurimo preda se. Dan se završavao tihim, izvanredno sjajnim spokojstvom. Voda se mirno leskala, a nebo bez ijednog oblaka bilo je milostivi beskraj čiste svetlosti; čak je i sama izmaglica nad močvarama u Eseksu ličila na neku paučinastu i svetlu koprenu, koja je padala sa šumovitih grebena u daljini i providnim naborima prekrivala niske obale. Samo je pomrčina na zapadu, koja se nadnela nad uzvišenjima na horizontu, svakog minuta bivala sve tmurnija, kao da se ljuti što se sunce približava.

I najzad, klizeći neprimetno po nebeskom svodu, sunce se spusti nisko, i od usijanobelog postade mutnocrveno, bez zraka i bez toplote, kao da će se odjednom ugasiti i umreti čim ga dodirne ta pomrčina što se nadnela nad ljudskom gomilom.

Odmah se promeni i voda, i mirni se sjaj njene površine pomuti, ali postade dublji. Stara reka se u sutonu mirno odmarala na širokom ušću, posle mnogih vekova verne službe narodu naseljenom na njenim obalama, i mirno i dostojanstveno uticala u more, kojim se moglo poći i u najudaljenije krajeve sveta. Gledali smo u tu dostojanstvenu reku, koja sada nije imala rumenilo kratkog dana što dolazi i zauvek nestaje, nego plemenitu svetlost trajnih uspomena. I zaista, čoveku koji je, što se kaže, „krstario morima“ ništa nije lakše nego da se s poštovanjem i ljubavlju seća slavne prošlosti donjeg toka Temze. Plima i oseka neprestano vrše svoju službu, sećajući se ljudi i brodova koje su donosile u domovinu na počinak ili odnosile u bojeve na moru. Ušće Temze znalo je sve velike ljude kojima se ceo narod ponosi i služilo im je počev od ser Fransisa Drejka do ser Džona Frenklina; svi oni, i oni s titulama i oni bez njih, bili su vitezovi, veliki lutajući vitezovi mora. Po njemu su plovili svi brodovi čija imena blistaju kao dragulji u noći vremena, počev od *Zlatnog runa*, broda s oblim bokovima koji se vratio krcat blagom da bi ga posetila sama kraljica i da bi tako iščeznuo iz ogromne pripovetke, pa do *Erebusa* i *Terora*, koji su pošli za drugim pobedama – i koji se nikada nisu vratili. Poznavalo je ono i brodove i ljude. Iz Deptforda, Grinviča i Erita polazili su ti pustolovi i kolonisti, brodovi kraljeva i brodovi berzanskih špekulanata, kapetani,

admirali, mračni „generali“ istočnoindijske flote; lovci na zlato ili slavu, oni su svi otplovili tom rekom, noseći mač, a često i zublju, glasnici sile u zemlji, nosioci iskre svetog plamena. Kakve sve veličine oseka nije odnela iz te reke u tajanstvenosti neznanih zemalja!... Snove ljudi, seme komonveltova i klice imperija.

Sunce zađe; nad reku se spusti suton, svetiljke počеше da se pojavljuju duž obale. Čapmanov svetonik, tronogo čudovište koje je stajalo na močvarnoj ravnici, jako je svetleo. Na prilazu u luku promicale su svetiljke brodova; bilo je to veliko komešanje svetiljki, od kojih su jedne plovile ka pučini, a druge ka kopnu. A dalje na zapadu, u gornjim sferama poznavao se još uvek zloslutni beleg velikog grada, nepomični oblak obasjan sunčevom svetlošću, koji je bledo svetleo pod zvezdama.

„I to je“, reče iznenada Marlou, „bilo jedno od tamnih mesta na zemlji.“

On je jedini od nas još „krstario morima“. Najgore što se o njemu može reći je to da on ne predstavlja svoju klasu. On je bio pomorac, ali je bio i skitnica, dok većina pomoraca živi nepokretnim životom, ako se to može tako reći. Oni su po mentalitetu ljudi privrženi domu; njihov dom, brod, uvek je s njima, a isto tako i njihova domovina – more. Jedan brod veoma liči na drugi, a i more je uvek isto. Pored njih i njihove nepromenljive neposredne okoline promiču strane obale, strana lica i beskrajno promenljivi život obavijen velom ne tajanstvenosti nego nekog pomalo prezrivo neznanja, jer pomorcu ništa nije tajanstveno osim samog mora, koje je gospodar njegovog života i koje je zagonetno baš kao i sudbina. Što se ostalog tiče, mornaru će, posle obavljene dužnosti na brodu,

kakva slučajna šetnja na obali ili kakva pijanka biti dovoljna da otkrije tajnu celog kontinenta i on obično nalazi da nije ni vredelo upoznavati tu tajnu. Priče pomoraca sadrže neposrednu jednostavnost, a sav njen smisao stao bi u orahovu ljusku. Ali Marlou nije tipičan (ako se izuzme njegova sklonost ka pričanju), i značaj kakve epizode za njega nije skriven kao jezgra u ljusci, nego je spolja, kao omotač oko priče koja ga je istakla samo onako kao što večernje rumenilo ističe izmaglicu, i on je sličan jednom od onih zamagljenih nimbusa koji nekad postaju vidljivi pod sablasnom mesečevom svetlošću.

Njegova primedba nije nas nimalo iznenadila. Tako nešto čovek bi i očekivao od Marloua. Prihvatili smo je ćutanjem. Niko se nije potrudio čak ni da promrmlja štogod, a on odmah nastavi, govoreći veoma sporo:

„Neki dan sam mislio o onom davnom dobu, pre desetnaest vekova, kad su Rimljani došli ovamo... Otada je ova reka bila izvor svetlosti – velite vitezovi? Da, ali ona je slična plamenoj reci na ravnici, munji u oblacima. Mi živimo u njenom sjaju – daj bože da on potraje sve dok se ova stara Zemlja bude okretala! Ali ovde je juče bio mrak. Zamislite kako se osećao zapovednik jedne divne – kako se ono zvuču? – *trireme** sa Sredozemnog mora, kad su mu iznenada zapovedili da krene na sever, kako je žurio preko Galije, pošao gore kao komandant jednog od onih brodova koje su gradili legionari – a to su zacelo morali biti divni, spretni ljudi – koji su gradili te brodove sigurno na stotine, i to za mesec-dva, ako smemo verovati onome što čitamo. Zamislite ga ovde, na samom kraju sveta, s

* Rimski brod sa tri reda vesala. (Prim. prev.)

morem olovne boje, sa surim nebom, s brodom čvrstim, otprilike kao harmonika, kako plovi uz reku noseći zalihe, zapovesti, ili bilo šta drugo. Peščane obale, močvare, šume, divljaci, veoma slab izbor hrane za civilizovanog čoveka, a za piće ništa osim Temze. Ovde nije bilo falernskog vina ni izlazaka na kopno. Tek ponegde kakav vojnički logor izgubljen u divljini, kao igla u snopu sena – hladnoća, magla, bure, bolesti, izgnanstvo i smrt – smrt koja vreba iz vazduha, iz vode i iz žbuna. Ovde su zacelo umirali kao muve. O, da – on je to učinio. I učinio je to, bez sumnje, odlično, i ne misleći mnogo o tome tada, nego možda posle kad se hvalio šta je sve morao da preturi preko glave. Oni su bili dovoljno odlučni da se sučele s mrakom. A možda se radovao pazeći da ne propusti povoljnu priliku da s vremenom bude unapređen za zapovednika flote u Raveni, ako je u Rimu imao dobre prijatelje, a ovde odoleo užasnoj klimi. Ili pomislite na kakvog pristojnog mladog građanina u togi, koji se možda preterano kockao – i koji je došao ovamo u pratnji kakvog prefekta ili zakupca poreza, a možda čak i trgovca, da nadoknadi gubitke. Zemlja u močvarama, marš kroz šume, a negde u nekoj od postaja u unutrašnjosti divljaštvo, krajnje divljaštvo svilo se oko njega, sav onaj tajanstveni život divljine što se kreće u šumi, u džungli i u srcima divljih ljudi. A u takve tajne ne može se ući. On mora da živi usred nečega što ne razume i što mu je odvratno. A to ima i neke naročite čari koja deluje na njega. Čar užasa, znate, zamislite kako se on sve više kaje, kako sve više žudi za bekstvom odavde, zamislite njegovo nemoćno gnušanje, pokoravanje sudbini i njegovu mržnju.“

On zastade.

„Ne zaboravite“, poče opet dižući jednu ruku od lakta s dlanom okrenutim nagore, tako da je, nogu skrštenih preda se, sedeo kao Buda koji drži propoved u evropskim haljinama i bez lotosovog cveta, „ne zaboravite da se nijedan od nas ne bi baš tako osećao. Nas spasava praktičnost i naša odanost radu. Ali ti ljudi zaista nisu bili bogzna šta. Oni nisu bili kolonizatori; držim da im je administracija služila samo zato da izvuku što više novca, i ni za šta drugo. Oni su bili pobednici, a za to treba samo sirova snaga, kojom se ne možete naročito hvaliti ako je imate, pošto je vaša snaga slučajna posledica tuđih slabosti. Grabili su što bi im dopalo šaka od onoga do čega se moglo doći. To je prosto bila pljačka bez nasilja, teže ubistvo u većim razmerama, a ljudi su slepo srljali u smrt kao što i treba da bude s onima koji dirnu tamu. Osvajanje zemlje, što uglavnom znači da smo je uzeli od onih koji se po boji razlikuju od nas ili imaju pljosnatije noseve od naših, nije baš naročito lepo ako o tome dobro razmislite. To se iskupljuje samo idejom. Idejom koja podstiče na osvajanje; ne sentimentalnom laži, nego idejom i nesebičnom verom u ideju – nešto čemu se može stremiti, klanjati i žrtvovati...“

On ućuta. Po reci su klizili plamičci, mali, zeleni, crveni, beli plamenovi gonili su jedni druge, prestizali se, slivali se jedni u druge, ukrštali se, a onda se razdvajali polako ili žurno. Saobraćaj velikog grada bio je i dalje živ u sve tamnijoj noći na besanoj reci. Mi smo gledali, čekajući strpljivo – ništa drugo nismo mogli ni raditi do početka oseke, ali tek kad je on posle dužeg ćutanja rekao neodlučnim glasom: „Verovatno se sećate da sam u jedan mah bio mornar na rečnom brodu“, znali smo da nam je

suđeno da do početka oseke slušamo jedan od Marlouovih doživljaja iz koga se ne da izvući nikakav zaključak.

„Neću vas mnogo gnjaviti onim što se meni lično dogodilo“, počeo on pokazujući tom primedbom da i on pati od one slabosti mnogih pripovedača koji kao da često ne znaju šta bi njihovi slušaoci najviše voleli da čuju, „ali ipak, da biste razumeli kako je to delovalo na mene, morate znati kako sam dospelo onamo, šta sam video i kako sam ploveći uzvodno došao do onog mesta gde sam prvi put video onog jadnika. To je bilo najudaljenije mesto do koga se moglo ploviti tom rekom, a taj doživljaj bio je najčudniji u mom životu. On kao da je nekako osvetlio sve oko mene, pa i moje misli. Bio je dosta mračan i žalostan, ni u čemu nije bio neobičan, a ni sasvim jasan. Ne, nije bio sasvim jasan. A ipak, kao da je nekako osvetlio sve.

Tada sam se, kao što se sećate, upravo bio vratio u London posle duže plovidbe po Indijskom i Tihom okeanu, i po kineskim morima – uobičajeni rok na Istoku, po prilici šest godina, i vrzmao sam se besposlen ovuda, smetao sam vam u poslu i dosađivao vam po kućama, baš kao da sam dobio neku božansku misiju da vas civilizujem. To je za neko vreme bilo vrlo lepo, ali sam se ubrzo zamorio od odmaranja. Onda sam počeo da tražim zaposlenje na kakvom brodu – mislim da je to najteži posao na svetu. Ali brodovi nisu nikako hteli da potraže mene. Onda sam se zamorio i od toga.

Kad sam još bio mali, strasno sam voleo mape. Satima bih gledao u kartu Južne Amerike, ili Australije, i zanosio se sanjajući o slavnim istraživanjima. U to vreme na Zemlji je bilo mnogo neispitanih oblasti, i kad bih ugledao

neku takvu oblast koja je na mapi izgledala naročito privlačna (ali sve one tako izgledaju), stavio bih tu prst i rekao: 'Kad porastem, otići ću tamo.' Sećam se da je Severni pol bio jedno od takvih mesta. Ali tamo još nisam bio, a sad više neću ni pokušavati da tamo odem. To me više ne privlači. Druga mesta bila su raštrkana oko ekvatora i na svim mogućim geografskim širinama obe hemisfere. Bio sam na nekim od tih mesta i... hm, o tome nećemo pričati. Ali bilo je još jedno mesto, najveće, najmanje poznato, i ja sam za njim čeznuo.

Istina, u to vreme to više nije bilo neobeleženo mesto na mapi. Od mog dečastva do tada tu su ucrtane reke i jezera i ispisana imena. To više nije bila neispitana oblast puna čarobne tajanstvenosti, nije to više bila bela mrlja na mapi nad kojom bi se dečak zanosio divnim snovima. To je postalo tamno mesto. Ali tu je bila naročito jedna reka, jedna silna, velika reka, koju možete videti na mapi i koja liči na neku ogromnu zmiju koja se ispružila s glavom prema moru, a telo joj se vijuga daleko preko ogromnih prostora i rep joj se gubi duboko u pozadini zemlje. I kad sam u jednom izlogu gledao mapu te reke, ona me je opčinila kao zmija pticu, ludu malu pticu. Onda sam se setio da postoji neki veliki koncern, neka kompanija koja se bavi trgovinom na toj reci. Dođavola, pomislih, oni ne mogu trgovati a da se za to ne služe nekim brodovima po tom ogromnom toku slatke vode – pa da, parobrodima! Zašto ne bih pokušao da se zaposlim kao kapetan na jednom od njih? Produžih Ulicom Flit, ali nisam mogao da se otresem te misli. Zmija me je opčinila.

Svakako znate da je to trgovačko društvo bilo jedan evropski koncern, ali ja imam mnogo rođaka koji žive u

Evropi, jer vele da je tamo jeftino i da nije tako loše kao što izgleda.

Neprijatno mi je da priznam da sam počeo da im dosađujem. To je za mene već bilo nešto novo. Znae, nisam bio navikao da se služim tim sredstvima. Kud god pošao, uvek sam išao svojim putem i na svojim nogama. Da mi je to ko rekao za mene, ne bih mu poverovao, ali vidite – tamo sam morao otići, pa kud puklo da puklo. Zato sam im dosađivao. Govorili su mi: 'Dragi momče', ali nisu ništa učinili. A onda – hoćete li mi verovati – okušao sam sreću kod žena. Ja, Čarli Marlou, upregao sam žene u posao – da mi nađu zaposlenje. Gospode bože! E pa, vidite, ta me je želja nagnala na to. Imao sam jednu tetku, milu, zanesenjačku dušicu. Ona mi je pisala: 'To će biti divno. Spremna sam da za tebe sve učinim. To ti je divna ideja. Poznajem ženu jednog čoveka na veoma visokom položaju u administraciji, a znam i jednog čoveka koji je veoma uticajan u...', itd, itd. Ona je bila odlučila da svim silama poradi na tome da budem postavljen za kapetana rečnog broda, ako to želim.

Postavljen sam, razume se, i to vrlo brzo. Izgleda da je kompaniji stigla vest da je jedan od njihovih kapetana ubijen u jednoj tući s urođenicima. Tako se meni ukazala povoljna prilika i ja sam jedva čekao da pođem. Tek posle više meseci, kad sam pokušao da pronađem ostatke leša, čuo sam da je svađa počela zbog nesporazuma oko nekih kokošaka. Da, zbog dve kokoške. Freslevenu – tako se zvao taj čovek, Danac – učinilo se da mu je u razmeni nešto zakinuto, pa je sišao na obalu i stao štapom tući poglavicu sela. Nisam se nimalo iznenadio kad sam to čuo, iako su mi odmah rekli da je Fresleven bio najpitomiji i

najmirniji čovek na svetu. On je bez sumnje bio takav, ali već dve godine je bio tamo i zalagao se za plemenitu stvar, znate, i verovatno mu se učinilo da treba na neki način da potvrdi svoj autoritet. Zato je nemilosrdno tukao tog starog crnca, a velika gomila urođenika zapanjeno ga je gledala, dok neki čovek, rekoše mi da je to bio poglavičin sin, nije pokušao belog čoveka da bocne kopljem, izbezumljen starčevim kricima; koplje je, razume se, sasvim lako prošlo između plečki. Onda je sve stanovništvo pobeglo u šumu, bojeći se da ga ne snađe najcrnja nesreća, a isto tako je i parobrod, koji je do tada bio pod Freslevenovim zapovedništvom, panično pobegao – držim da je sad njim komandovao mašinista. Izgleda da se posle niko nije ništa trudio oko Freslevenovih zemnih ostataka, dok nisam tamo stigao i stupio na njegovo mesto. Nisam ga mogao ostaviti da tamo počiva, iako je onda, kad mi se najzad ukazala prilika da se upoznam sa svojim prethodnikom, kroz njegova rebra izdžikljala tako visoka trava da je sasvim mogla sakriti njegove kosti. Sve su bile tamo. Niko nije ni dirnuo natprirodno biće od časa kad je palo. Selo je bilo napušteno, oronule kolibe su zjapile i naherile se pod povaljenim ogradama. Nema sumnje da ih je snašla neka golema nevolja. Ljudi je nestalo. Izbezumljeni od straha, ljudi, žene i deca raštrkali su se bežeći kroz šiprag, i više se nikada nisu vratili. Ne znam ni šta je bilo s kokoškama. Ipak, verujem da su stradale u borbi za progres. Kako bilo da bilo, tek sam, zahvaljujući tom slavnom slučaju, dobio postavljenje i pre nego što sam mu se počeo nadati.

U pripremama sam se razleteo kao lud, i nije prošlo ni četrdeset osam sati, već sam plovio preko Kanala da se predstavim svojim poslodavcima i da potpišem ugovor.

Za veoma kratko vreme stigao sam u grad koji me uvek podseća na okrečenu grobnicu. Predrasuda, bez sumnje. Nije mi bilo teško da nađem kancelarije te kompanije. To je bila najveća zgrada u varoši, i koga god sam sreo, svakome su bila puna usta nje. Oni će osnovati prekomorsku imperiju i trgovinom će zaraditi grdno mnogo novaca.

Uska i pusta ulica sva u dubokoj senci, visoke kuće, bezbrojni prozori s venecijanskim šalukatrama, mrtva tišina, trava isključala između kamenih ploča, veličanstveni kolski ulazi levo i desno, ogromna, masivna dvokrilna vrata, razjapljena. Ušunjavao sam se kroz jedan od tih otvora, popeo se uz neke tek izribane i ničim neukrašene stepenice, dosadne kao pustinja, i otvorio prva vrata na koja sam naišao. Na stolicama sa sedištima od pletene slame sedele su dve žene, jedna debela i jedna mršava, i plele nešto od crne vune. Ona mršava ustade i pođe pravo prema meni, pletući i dalje oborenih očiju, i baš kad sam pomislio da treba da joj se sklonim s puta, ona stade i diže pogled. Haljina joj je bila prosta kao presvlaka na kišobranu; ona se okrenu bez reči i povede me u čekaonicu. Rekoh kako se zovem i pogledah oko sebe. Nasred sobe bio je jedan sto od čamovine, svuda uza zid proste stolice, a na jednom kraju visila je jedna sjajna mapa, obeležena svim duginim bojama. Bilo je na njoj mnogo crvene boje, što je uvek prijatno videti, jer onda čovek zna da se tamo zaista nešto radi, onda đavolski mnogo plave, malo zelene, pogdegdje koja narandžasta mrlja, a na istočnoj obali jedna purpurna mrlja pokazivala je da tamo veseli pioniri progresu piju veselo odležano pivo. Ali ja nisam išao ni na jednu od tih boja. Ja sam išao u žuto. Usred srede. A

tu je bila i reka – čarobna – smrtonosna – kao zmija. Uh! Otvoriše se neka vrata, kroz njih se pomoli jedna seda sekretarska glava, ali sa samilosnim izrazom lica, i jedan mršavi kažiprst pozva me u svetište. U njemu je bila neka mutna svetlost, a nasred sobe stajao je težak pisaći sto. Iza tog zdanja naziralo se nešto kao neka bleđa punoća u redengotu. Ogroman čovek glavom i bradom. Rekao bih da je bio visok pet stopa i šest palaca, a pod njegovom rukom obrtali su se silni milioni. Čini mi se da smo se rukovali, on je nešto promrmljao i bio zadovoljan mojim znanjem francuskog. *Bon voyage.**

Otpribliže posle četrdeset pet minuta našao sam se opet u čekaonici sa samilosnim sekretarom koji mi je, pun tuge i saosećanja, dao da potpišem neku ispravu. Verujem da sam se, između ostalog, obavezao da neću izdavati njihove trgovačke tajne. Lepo, to i neću.

Počeo sam da se osećam malo nelagodno. Znao sam da nisam navikao na takve ceremonije, a u toj atmosferi bilo je nečega zloslutnoga. Bilo mi je kao da sam postao učesnik u nekoj zaveri – ne znam – ali nekako mi se činilo kao da tu nisu čista posla, i laknulo mi je kad sam odatle izišao. U prvoj sobi one dve žene grozničavo su plele crnom vunom. Dolazili su ljudi, a mlađa od njih dveju šetkala je tamo-amo uvodeći ih. Stara je sedela na stolici. Noge u ravnim, mekim papučama podigla je na stoličicu, a u krilu joj se odmarala jedna mačka. Na glavi je imala uštirkanu belu kapicu, na obrazu bradavicu, a navrh nosa stajali su joj naočari sa srebrnim okvirima. Ona me pogleda preko naočara. Hitro i ravnodušno spokojstvo

* Srećan put. (Prim. prev.)

tog pogleda uznemirilo me je. Mršava žena sprovodila je dva mladića, priglupih i veselih lica, i ona im dobaci isti brzi pogled ravnodušne mudrosti. Mene obuže neka jeza. Ona je izgledala sablasna i zlokobna. Često sam tamo u daljini mislio na te dve žene koje čuvaju vrata tame, pletu od crne vune nešto kao kakav topli pokrov, mislio sam na tu jednu što neprestano vodi, vodi ljude ka nečem nepoznatom, i na drugu koja ravnodušnim starim očima ispituje priglupa i vesela lica. Ave! Stara pletiljo s crnom vunom. *Morituri te salutant.** Malo ju je ko od onih koje je ona pogledala ikada više video; takvih je bilo daleko manje od polovine.

Trebalo je još da odem kod lekara. 'Čista formalnost', ubeđivao me je sekretar s takvim izrazom lica kao da je na sebe preuzeo ogroman deo svih mojih patnji. Na to odnekud odozgo dođe neki mladić sa šeširom naherenim nad levom obrvom, verovatno neki činovnik – ta tu je moralo biti činovnika, iako je u kući vladala tišina kao u kući kakvog mrtvog grada – i povede me. Bio je slabo i nemarno odeven, rukavi njegovog kaputa bili su umrljani mastilom, ispod brade, slične vrhu kakve stare cipele, kravata mu je bila široka i zgužvana. Još je bilo rano za doktora, pa ga pozvah da nešto popijemo, i on se na to odobrovolji. Dok smo sedeli s vermutom pred sobom, on je slavio poslove kompanije, a ja uzgred, kao slučajno, rekoh da se čudim što i on ne ide tamo. On se odmah pribra i ohladi. 'Ja nisam takva budala kao što izgledam, govorio je Platon svojim učenicima', reče on jezgrovito, odlučno iskapi čašu, i onda ustadosmo.

* Pozdravljaju te oni koji idu u smrt. (Prim. prev.)

Stari lekar pipao mi je bilo, očigledno misleći na nešto deseto. 'Dobro, dobro je za tamo', promrmlja, a onda me dosta živo upita da li bih mu dozvolio da mi izmeri glavu. Prilično iznenađen, rekoh 'da', kad on izvadi nešto slično kaliperu i stade me meriti i spređa i straga i sa svih strana, zapisujući to pažljivo. Bio je to neobrijan čovečuljak u otrcanom kaputu sličnom kaftanu, u papučama, i pomislih da je to neka bezopasna luda. 'Ja uvek molim za dopuštenje da u interesu nauke izmerim lobanje onih ljudi koji odlaze tamo', reče on. 'A merite li i kad se vratite?', upitao sam ga. 'O ne, nikad ih više ne vidim', primeti on, 'a osim toga, znate, dolazi i do unutrašnjih promena.' On se osmehnu kao na neku blagu šalu. 'Tako, dakle, vi idete tamo. Sjajno. I zanimljivo.' Pogleda me ispitivački, pa zapisa još nešto. 'Da li je u vašoj porodici bilo slučajeva ludila?', upita poslovnim tonom. Bilo mi je veoma neprijatno. 'Je li i to pitanje u interesu nauke?' 'Za nauku bi', reče ne osvrćući se na moju razdraženost, 'bilo zanimljivo pratiti umne poremećaje na licu mesta, ali...' 'Jeste li vi specijalista za duševne bolesti?', prekidoh ga. 'Svaki bi lekar to morao pomalo biti', odgovori taj ludak mirno. 'Ja imam svoju teorijicu, a vi, gospoda koja odlazite tamo, morate mi pomoći da dokažem njenu tačnost. To je moj doprinos u koristi koju će moja zemlja požnjeti od posedovanja tako sjajne kolonije. Golo bogatstvo prepuštam drugima. Ne zamerite mi na ovim pitanjima, ali vi ste prvi Englez koga mogu da promatram...' Požurio sam da ga ubedim da nikako nisam tipičan. 'Da jesam', rekoh mu, 'ne bih sad ovako razgovarao s vama.' 'To što ste rekli prilično je duboko i verovatno pogrešno', reče on

nasmejaviši se. 'Izbegavajte uzbuđenja više nego izlaganje suncu. Adieu. U tropskim krajevima čovek pre svega mora biti miran...' On podiže prst i pripreti mi njime... 'Du calme, du calme, Adieu.'*

Preostalo mi je samo još jedno – da se oprostim sa svojom divnom tetkom. Kad sam došao k njoj, ona je likovala. Popio sam šolju čaja – poslednju čestitu šolju čaja za mnogo dana – i mi smo dugo i spokojno ćaskali kraj kamina u sobi, koja je izgledala baš onako kako biste i očekivali da će izgledati salon jedne gospođe, i to je bilo veoma umirujuće. U toku tog razgovora postalo mi je sasvim jasno da sam ženi jednog velikodostojnika, i ko zna kome još osim nje, bio opisan kao neko izuzetno darovito stvorenje, da je ta kompanija prosto imala ludu sreću što je dobila mene, čoveka kakvog nećete nadaleko naći. Gospode bože!, a ja treba da komandujem jednim bednim rečnim brodićem, sa jednom tričavom zviždaljkom umesto dimnjaka! Ali izgledalo je da sam pored toga i jedan od akcionara, s kapitalom, znate. Nešto kao glasnik svetlosti, neka vrsta nižeg apostola. Baš u to doba pisalo se i pričalo mnogo takvih gluposti, i tu divnu ženu, koja je živela posred tog meteža laži, ponela je bujica. Govorila je o tome kako treba 'te milione neukih ljudi odviknuti od njihovog strašnog načina života', sve dok mi zaista nije postalo veoma neprijatno. Usudih se da nagovestim da je cilj te kompanije zarada.

'Dragi Čarli, ti zaboravljaš da radnik zaslužuje svoju nadnicu', reče ona vedro. Čudno je kako žene nemaju dodira sa istinom. One žive u nekom svom svetu, kakav

* Mirno, mirno, zbogom. (Prim. prev.)

inače niti je postojao, niti uopšte može postojati. Taj svet je, sve u svemu, suviše lep, i kad bi ga one mogle ostvariti, on bi se razbio u paramparčad još prvog dana pre zalaska sunca. Neka od onih prokletih istina, s kojima smo se mi ljudi pomirili još od postanka sveta, pojavila bi se i srušila bi sav taj svet.

Posle toga me je poljubila, rekla mi da nosim toplo rublje, da joj svakako često pišem, i tako dalje, i onda sam otišao. Na ulici me je, ni sam ne znam zašto, obuzelo čudno osećanje da sam varalica. Neobično mi je bilo da sam se ja, koji sam u roku od dvadeset četiri časa polazio na bog zna koji kraj sveta, ne misleći o tome ni toliko koliko većina ljudi misli o prelasku preko ulice, ne bih rekao pokolebao, nego iznenađeno zastao pred tom običnom stvari. Najbolje ću vam to objasniti ako vam kažem da mi se, za jednu do dve sekunde, činilo da ću, umesto u srce jednog kontinenta, krenuti u srce Zemlje.

Pošao sam jednim francuskim parobrodom koji je pristajao u svaku njihovu prokletu luku tamo, koliko sam mogao videti, samo zato da iskrca vojnike i carinike. Gledao sam obalu. Gledati obalu kad promiče pored broda isto je što i misliti o kakvoj zagonetki. Ona je tu pred nama – nasmejana, mrgodna, privlačna, veličanstvena, podla, dosadna ili divlja, ali uvek nema, a vama se čini kao da ona nešto šapuće. Dođi i vidi kakva je. Ova je bila gotovo bezoblična, kao da je još uvek u procesu uobličavanja, a izgledala je jednolično turobna. Rub jedne ogromne džungle, tako zagasitozelene da je bila gotovo crna, oivičen belinom talasa što zapljuskuju obalu, pružao se pravo kao crta povučena lenjirom daleko, daleko duž plavog mora, čiji je sjaj mutila niska magla. Sunce je bilo žarko,

a zemlja kao da je blistala i znojila se. U belini pribrežja pogdegdje bi se ukazale sivobeličaste mrlje sa zastavom koja leprša povrh njih. Naselja stara po nekoliko stoleća, a još uvek ne veća od čiodine glave prema nedirnutom prostranstvu iza njih. Tromo smo išli dalje, zastajali, iskrcavali vojnike, opet išli dalje, iskrcavali carinske činovnike da ubiraju porez u toj divljini bogu iza leđa, s nekom barakom od lima i kopljem za zastavu izgubljenom negde u njoj; onda smo iskricali još vojnika, verovatno zato da čuvaju carinike. Čuo sam da su se neki od njih podavili kod obale, ali niko se, izgleda, nije naročito brinuo o tome jesu li ili nisu. Oni su prosto bili izbačeni tamo, a mi smo produžili dalje. Obala je svakog dana izgledala ista, kao da se uopšte nismo pomakli s mesta, ali mi smo prošli pored raznih mesta, trgovačkih naselja, s imenima kao Veliki Basam, Mali Popo – mesta za koja bi se reklo da su iz neke gnusne lakrdije koja se igra ispred zlokobnih kulisa. Dokonost putnika, moja izdvojenost među svim tim ljudima s kojima nisam imao nijedne dodirne tačke, zejtinjavo i tromo more, jednolična mračna obala – sve to kao da me je udaljavalo od istine i činilo me žrtvom neke tužne i besmislene obmane. Šum talasa koji zapljuskuju obalu čuo sam tu i tamo i tada sam se zaista radovao, kao da čujem reči brata. To je bilo nešto prirodno, što je imalo razloga, što je imalo smisla. Pokatkad bi vas koji obalski čamac trenutno doveo u dodir sa stvarnošću. U njemu su veslali crnci. Još izdaleka mogli ste videti njihove blistave beonjače. Oni su vikali, psovali; s njihovih tela lio je znoj. Lica tih ljudi bila su nalik na groteskne maske, ali oni su imali kosti, mišiće, neobuzdanu životnu snagu, veliku energiju koja je bila isto tako prirodna i istinita

kao zapenušani talasi uz njihovu obalu. Oni nisu tražili izvijnjenje zato što su tu. Bilo je veoma utešno gledati ih. Neko vreme osećao bih da još uvek pripadam svetu prave stvarnosti, ali to osećanje ne bi dugo trajalo. Iskrsnulo bi nešto pred čim bi ono iščilelo od straha. Sećam se, jednom smo naišli na neki ratni brod usidren blizu obale. Tu nije bilo ni jedne jedine barake, a brod je bombardovao šiprag. Izgleda da su Francuzi tu negde vodili jedan od svojih ratova. Zastava je visila mlitavo kao kakva krpa; cevi dugih topova od šest palaca bile su isturene duž celog niskog trupa; zejtinjavi, sluzavi talasi leno su ga dizali i spuštali, njišući njegove tanke jarbole. U praznom beskrajn zemlje, neba i vode stajao je taj brod, neshvatljiv, i sipao paljbu na jedan kontinent. Bum, odapeo bi jedan od topova; jedan plamičak bi blesnuo i iščezao, nestalo bi malo belog dima, jedno majušno tane bi ciknulo – i ništa se ne bi dogodilo. Ništa se nije ni moglo dogoditi. U svemu tome bilo je nečega ludačkog, a u tom prizoru bilo je neke turobne komike, i toga nije nestalo ni onda kad me je neko na brodu ozbiljno uveravao da se logor urođenika – on ih je nazivao neprijateljima! – krije tamo negde.

Dali smo im poštu (čuo sam da su na tom usamljenom brodu od groznice umirala po tri čoveka dnevno) i produžili dalje. Pristali smo još na nekoliko drugih mesta s lakrdijaškim imenima, gde se vesela igra smrti i trgovine igra u mirnoj i ovozemaljskoj atmosferi, sličnoj vazduhu u pregrejanoj katakombi; ta igra se igrala duž cele bezoblične obale oivičene opasnim prilazom, kao da je sama priroda pokušala da opomene uljeze; po rekama, po tim strujama smrti i života, čije su obale trunule pretvarajući se u blato, čija je voda, zgusnuta i sluzava, plavila iskrivljena stabla

drveta mangrove, koje je izgledalo kao da se u krajnjem i nemoćnom očajanju izvija prema nama. Nigde nismo stajali toliko da bismo mogli steći neke određene utiske, i mene je obuzimalo neko opšte osećanje nejasnog i teškog čuđenja. To je bilo slično napornom hodočašću među nagoveštajima stravičnih snova.

Prošlo je više od trideset dana pre nego što sam ugledao ušće velike reke. Usidrili smo se kod administrativnog centra. Ali moj posao počinje tek dvesta milja dalje. Stoga sam pošao čim sam mogao u mesto trideset milja uzvodno odatle.

Putovao sam jednim malim parobrodom. Kapetan je bio Šveđanin i on me je, znajući da sam i ja pomorac, pozvao na komandni most. Bio je to mlad, mršav, plav i mrzovoljan čovek, ravne kose i nespretna hoda. Kad smo pošli iz bednog pristaništa, on prezrivo mahnu glavom prema obali. 'Jeste li tamo živeli?', pitao me je. Rekoh mu 'da'. 'Krasni ljudi, ti državni činovnici, zar ne?', nastavi on, govoreći engleski veoma tačno i prilično ogorčeno. 'Čudno je šta bi neki ljudi počinili za nekoliko franaka mesečno. Pitam se šta li biva s takvim ljudima kad zađu dublje u ovu zemlju.' Rekoh mu da se nadam da ću to ubrzo videti. 'Taa-ko!', uzviknu on, pa pređe na drugu stranu mosta, vukući noge i gledajući pažljivo u daljinu. 'Nemojte biti suviše sigurni u to', reče. 'Pre neki dan sam preneo jednog čoveka koji se obesio na putu. I on je bio Šveđanin.' 'Obesio se! Zašto, zaboga?', uzviknuh. On je i dalje budno gledao u daljinu. 'Ko zna? Dotuklo ga je sunce, ili možda ova zemlja.'

Najzad zavismo za jednu okuku. Pred nama se pojavi jedan stenovit greben, brežuljci uzorane zemlje kraj obale;

kuće na brdu, barake s limenim krovovima, štrčale su iz krša gde se nešto kopalo, a neke su se nakrivile na padini. Taj prizor nastanjene pustoši obavijao je šum brzaka gornjeg toka reke. Mnogo ljudi, mahom golih crnaca, kretalo se tuda kao mravi.

S obale se u reku protezao gat. Zasenjujuća sunčeva svetlost pokatkad bi sve to slila u iznenađan i bolan blesak. 'Tu je stanica vaše kompanije', reče Šveđanin pokazujući mi tri drvene zgrade, slične barakama, na krševitoj padini. 'Poslaću vaše stvari na obalu. Četiri sanduka, rekoste? Dobro. Zbogom.'

Na obali naiđoh na jedan kazan izvnut na travi, a onda naiđoh stazu koja je vodila uzbrdo. Ona je zaobilazila oko nekih stena i oko jednog malog teretnog vagona koji je bio izvnut, s točkovima u vazduhu. Jedan točak je nedostajao. Vagon je izgledao mrtav kao strvina kakve životinje. Naišao sam na još neke delove pokvarenih mašina i na gomilu zarđalih šina. Levo od putanje nekoliko stabala bacalo je senku u kojoj je izgledalo da se tamne prilike tromo kreću. Žmirkao sam, staza je bila strma. Desno od mene začu se rog, i videh kako crnci potrčase. Zemlja se zatrese od neke teške i potmule eksplozije, iz jedne stene izbi pramen dima – i to je bilo sve. Na površini stene nije se videla nikakva promena. Tu se gradila železnička pruga. Stena nije bila na trasi, ni blizu nje, ali to besciljno miniranje bilo je jedino što se tu radilo.

Čuvši neko zveckanje za sobom, okrenuh glavu. Šest crnih ljudi s mukom je išlo stazom uzbrdo jedan za drugim. Koračali su uspravno i lagano, a na njihovim glavama njihale su se kotarice pune crne zemlje, dok se zveckanje čulo u ritmu njihovih koraka. Oko bedara bili su obavijeni

crnim krpama čiji su se krajevi na njihovim leđima vrteli kao repovi. Mogao sam im videti svako rebro, a zglobovi njihovih udova bili su kao čvorovi na konopcu; svaki je o vratu nosio gvozdenu ogrlicu, a one su sve bile povezane jednim lancem koji je visio između njih i ritmično zveckao. Druga eksplozija koja se začu od one stene neočekivano me podseti na onaj ratni brod koji je pucao na kontinent. To je bio isti zloslutni glas; ali ovi ljudi se ni pored najživlje mašte ne bi mogli nazvati neprijateljima. Nazvani su zločincima i prekršeni zakon je, kao eksplozija granata, došao k njima i za njih bio nedokučiva tajna iskrsla iz mora. Sve njihove mršave grudi drhtale su u istom ritmu, snažno raširene nozdrve podrhtavale, a oči bezizrazno zurile uzbrdo. I ne pogledavši me, prošli su sasvim blizu pored mene, s onom potpunom ravnodušnošću nesrećnih divljaka sličnoj smrti. Iza te sirovine pogruženo je išao jedan od ukroćenih, držeći pušku po sredini. Na njemu je bio neki koporan, na kome je nedostajalo jedno dugme; ugledavši na stazi belog čoveka, on hitro diže pušku na rame. To je bila prosta obazrivost, jer su belci iz daljine tako slični jedan drugom da nije mogao pogoditi ko sam ja. Ubrzo mu se povratila sigurnost i on kao da me je svojim širokim, belim, lupeškim osmehom, i pogledom koji je dobacio onima pod svojom komandom, uzeo za ortaka u tom slavnom poslu koji mu je poveren. Pa i ja sam, najzad, deo onog uzvišenog cilja u čije se ime vrše ti plemeniti i pravedni postupci.

Umesto da produžim uzbrdo, okrenuo sam se i sišao ulavo od staze. Hteo sam da pustim da ta grupa ljudi vezana lancem odmakne, da je ne bih video kad se popnem na brdo. Znete da nisam naročito mek; u životu sam i

ja morao da udaram i da dobijam udarce. Ponekad sam morao da se opirem ili sam da napadam – to je u stvari samo jedan vid otpora – ne vodeći računa o tome koliko me to staje, nego povodeći se za potrebama života kakav bih tada vodio. Video sam demona nasilja, demona gramzivosti i demona strasne pohote, ali, neba mi, ti koji su tu upravljali i gonili ljude – da, ljude, velim vam, bili su jaki, krepki, crvenooki demoni. Ali dok sam stajao na padini tog brega, naslutio sam da ću se u zasenjujućoj svetlosti te zemlje upoznati i sa mlitavim, licemernim, kratkovidim demonom lakome i nemilosrdne ludosti. Kako i on može biti podmukao, otkrio sam tek posle nekoliko meseci, nekoliko hiljada milja dalje od tog mesta. Ali tada sam zastao zgranut, kao da sam čuo neku opomenu. Najzad siđoh nizbrdo spuštajući se ukoso ka onom drveću koje sam već pre video.

Zaobišao sam jednu veliku veštačku rupu koju je neko iskopao na padini, a zašto – nisam nikako mogao da pogodim. To, u svakom slučaju, nije bio ni kamenolom niti se odatle vadio pesak. To je bila prosto jedna rupa. Možda je nastala iz čovekoljubive želje da se zločinci nečim zaposle. Ne znam. Onda umalo ne padoh u jednu veoma usku jarugu, koja se na padini gotovo nije više isticala od kakve brazde. Otkrio sam da je u nju pobacano mnoštvo uvezenih kanalizacionih cevi. Ni jedna jedina nije bila čitava. Sve kao da su iz obesti porazbijane. Najzad stigoh do drveća. Nameravao sam da se malo odmorim u hladu, ali čim tu krocih, učini mi se da sam stupio u sumorni krug kakvog inferna. Brzaci su bili blizu i neprekidni, jednolični, nagli huk brze vode ispunjavao je turobnu tišinu u gaju gde ništa nije disalo, gde se nijedan list nije